

Л. В. Паплаўная
г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны

ЛЕКСІКА АБМЕЖАВАНАГА ЎЖЫТКУ Ў ПАЭТЫЧНАЙ МОВЕ МІХАСЯ СКОБЛЫ

Кожны мастацкі тэкст нясе адпаведную не толькі эстэтычную, літаратурную, але і лінгвістычную, багатую на моўныя лексічныя асаблівасці, інфармацыю. Багацце мовы, яе лексічны склад кожны пісьменнік выкарыстоўвае па-свойму, сыходзячы са сваіх ідэйна-мастацкіх задач, свайго індывідуальнага стылю, асабістых густаў.

Адметнай рысай паэтычнай мовы Міхася Скоблы з'яўляецца выкарыстанне лексікі абмежаванага ўжытку. Важнае месца ў яго творчасці займаюць індывідуальна-аўтарскія неалагізмы, або аказіяналізмы. Такія лексічныя адзінкі не адпавядаюць агульнапрынятым нормам, характарызуюцца індывідуальным густам творцы і абумоўлены спецыфічным кантэкстам.

Паэт плённа выкарыстоўвае разнастайныя паводле структуры і семантыкі аказіяналізмы. Сярод аўтарскіх наватвораў паводле спосабу словаўтварэння можна вылучыць наступныя групы:

1) **аказіяналізмы, утвораныя спосабам асноваскладання з нулявой суфіксацыяй:**

шалёнагрывы (ад *шалёны* і *грыва*):

Ішлі б сумёты ў белую атаку, / Гулі б шалёнагрывыя вятры, / А мы з табой прыелі б на атаўку, / Дзе пасвяцца лагодныя зубры [5, с. 4];

ніцавокі (ад *ніцы* і *вока*):

Каб заспаны пачухаўся лес, / Ажыла ніцавокая ноч / З вышыні мае свой інтарэс / Пані Поўня глядзіць аднавоц [4, с. 16];

ніцалоззе (ад *ніцы* і *лаза*):

З ніцалоззя не звіеш вяроўкі, / Слова дух трываліць крывічу [4, с. 49];

знічкакрылы (ад *знічка* і *крылы*):

Узятае вырай знічкакрылы / З-пад прытульных манастырскіх стрэх / Ці ж папраўдзе свет такі пастылы, / Брат Алег? [4, с. 12];

месяцавокі (ад *месяц* і *вока*):

І яго пад нашэпты ночы / Поўня клікала ў свой алькоў. / Салавей мой месяцавокі / Салавей і сцішваў спеў [5, с. 5];

антэнарогі (ад *антэна* і *рогі*):

Кастрычнік. Дажджоў аблога. / Горад антэнарогі / Наставіў ад ветру злога / Каўнер кружное дарогі [4, с. 13];

сонцапад (ад *сонца* і *падаць*):

Сонцапад з залатых дыядэм / Распачне раптам восень-гандлярка / Гэта наш доўгажданы эдэм, / Трымфальная наша арка... [4, с. 11];

валасапад (ад *валасы* і *падаць*):

Хай навалыцца не прыстане ліцца / І ў вокны б'е маланкаю і градам. / Мне лёсіла пад ранне наталіцца, / Каханая, тваім валасападам [4, с. 2].

Варта адзначыць, што гэтым спосабам утвораны пераважна складаныя аказіянальныя прыметнікі, якія з'яўляюцца вобразнымі значэннямі: шалёнагрывыя вятры, ніцавокая ноч, знічкакрылы вырай, месяцавокі салавей, горад антэнарогі.

2) **аказіяналізмы, утвораныя спосабам асноваскладання:**

клеткаптушка (ад *клетка* і *птушка*):

Без радзімы. З кавалкам хлеба. / З клеткаптушкай. Без жаўрука. / Кнопку з надпісам простым «неба» / Націскала яго рука [3, с. 6];

3) **аказіяналізмы, утвораныя суфіксальна-постфіксальным спосабам:**

перуніцца (ад *пярун* + *і* + *цца*):

Б'юць вяршыні ў купал нябёс, / Рэха доўга ў гарах перуніцца. / Не параніцца б, – страшна, нябось, – / Парай раніцца ўнізе раіцца... [3, с. 4];

вусаціцца (ад *вусаты* + *і* + *цца*):

Неба, нібы трамвай, пагрымае. / Дахі вусаціцца ад капяжоў [4, с. 52];

кывавіцца (ад *кывавы* + *і* + *цца*):

І доўга кывавіўся захад, / Дзе промень апошні патух, / А воблакі вецер наўзахап / Сушыў, як пакошаны луг [5, с. 6];

4) **аказіяналізмы, утвораныя прыставачна-суфіксальна-постфіксальным спосабам:**

прынебіцца (ад *неба* + *пры* + *і* + *цца*):

Я на белым пламенні згару. / Ты ж замай мне выкажы-вырай, / Як не схібіць, узняцца ў гару / І ў дзядоўскі прынебіцца вырай [4, с. 9];

5) **аказіяналізмы, утвораныя прыставачна-суфіксальным спосабам:**

змастачыць (ад *мастак* + *з* + *ты* + *ць*):

Бог аглядзеў усё як след / І сказаў, нібы запавет, / Каб на віцебскім / На мальберце / Марк змастачыў яго партрэт! [3, с. 4];

б) **аказіяналізмы, утвораныя прыставачным спосабам:**

аквачаўны, аквалісты, аквасцяжына, акваклумбы, аквапаветра, акваты: (аква + чаўны; аква + лісты; аква+ клумбы; аква + паветра; аква + ты):

Усё было з прыстаўкай аква – / Дамы, каітаньы, дзераза, / Што восеньскім дажджом набракла / Аквачаўны. Аквалісты. Аквасцяжына. / Акваклумбы. Аквапаветра. Акваты [5, с. 2];

пасаймікавацца (ад *саймікавацца* + *па*):

Прыселі на ржышча гуртом іпакі – / Пасаймікавацца трэба. / Таполі, як венікі-галыкі, / Размашыста драпаюць неба [4, с. 13];

7) **аказіяналізмы, утвораныя суфіксальным спосабам:**

трываліць (ад *трывалы* + *і* + *ць*):

З ніцалоззя не звіеш вяроўкі, / Слова дух трываліць крывічу [4, с. 49];

лёсціць (ад *лёс* + *ці* + *ць*):

Здымкі класіка. / Профіль. Анфас. / Лёс выходзіць, вас песціў і лёсціў [4, с. 26];

прыкайданены (ад *прыкайданіць* + *ен*):

Як русалкі зімой валасамі ў лёд, / Так бярозы адчайна ўліплі ў нябёсы! / І стаіць, як ляціць у апошні палёт, / На разрыў прыкайданены гай светлакосы [4, с. 15];

вычутае (ад *вычуць* + *т*):

У паэта свята, як хаўтуры. / Што ёсць слова, вычутае звыш? / Сорак кілаграм макулатуры, / Дзе звіе гняздо рудая мыш [4, с. 7];

развіхурана (ад *развіхурыць* + *ан*):

Неба развіхурана вятрамі, / Выстудзіць ім рупіць белы свет [4, с. 41];

хмараломна (ад *хмараломны* + *а*):

Як мяжа, пралягла дарога. / Спавядаецца чатыром вятрам, – / Хмараломна высіцца ў небе храм / Непрыступным каўчэгам Бога! [5, с. 9].

Як бачна з прыведзеных прыкладаў, аказіяналізмы М. Скоблы ўтвораны паводле актыўных мадэляў і з дапамогай прадуктыўных словаўтваральных сродкаў, аднак яны маюць складаную структуру, унутры якой незвычайнае семантыка-стылістычнае спалучэнне кампанентаў абумоўлена мастацкім пераасэнсаваннем іх значэнняў. Выкарыстанне індывідуальна-аўтарскіх наватвораў робіць мову паэта вобразнай і непаўторнай, раскрывае індывідуальную моўную манеру мастака слова, надае паэтычнаму тэксту навізну, свежасць і арыгінальнасць.

Да моўных сродкаў абмежаванага ўжытку, якія сустракаюцца ў паэзіі Міхася Скоблы, адносяцца таксама дыялектызмы. Дыялектызмамі называюцца словы, якія ўжываюцца ў адной гаворцы, групе гаворак ці дыялекце і не ўжываюцца ў літаратурнай мове або адрозніваюцца ад літаратурных значэннем, фанетычнымі ці граматычнымі асаблівасцямі. У паэтычнай мове Міхася Скоблы пераважаюць граматычныя дыялектызмы, якія адлюстроўваюць граматычныя асаблівасці паўднёва-заходніх гаворак. Так, дзеясловы паэт часта ўжывае ў злітнай форме будучага складанага часу: жыцьцем, пляцьмеш, маўчацьме, драмацьмуць, кленчыцьме.

Пнецца мяшчанства, хоць трэсні: / «Жыцьцем, маўляў, пазычаным, / Казкай чужой і песняй!» [2, с. 3];

Човен, ты з берага вечнае ночы? / Скінуўшы стому, / Пляцьмеш дадому, / Як і мільёны разоў? [3, с. 10];

Дзе ляціш, крылатая магіла? / Дзе шукацьмеш вырай, раскажы? / Падказала лета, ды зманіла. / Паказалі ў два бакі крыжы [4, с. 6];

Маўчацьме / Каменны бераг, / Шэры мур альтанкі / Ніколі не пачуе слоў пяшчоты [2, с. 6];

І драмацьмуць і рэчка, і сад, / Толькі вецер абдыме, як брата. / Не вярнуся ніколі назад, / Адчыняйся, паднебная Брама! [6, с. 2];

Мора кленчыцьме тысячы год, / Прыпаўзаючы зноў да падножжя, / Ды зашыты маланкаю рот / Даравання / Прамовіць / Не зможа [2, с. 12].

Сустракаюцца ў паэзіі М. Скоблы і фанетычныя дыялектызмы, якія адрозніваюцца ад літаратурных адпаведнікаў колькасным складам фанем:

Пакуль язмін ляціць на падваконнік, / І хіліца да шыбаў белы май, / Мая кіфара, мой губны гармонік, / Мая ты акарына, не змаўкай [4, с. 5];

Ветру сумны найгрыш / Бурай адгукаўся навакол. / Сосны моўчкі падалі крыж-накрыж / На ахвярна ўсланы гліцай дол [4, с. 10];

Быцца цацкі з елачкі ў дзень Каляд, / Тры слязы ўпрыгожвалі далягляд. / Пахісіся, мясчых, тры разы, / І страсі на дол тья тры слязы [4, с. 7].

Словаўтваральныя дыялектызмы – словы, якія адрозніваюцца ад літаратурных адпаведнікаў словаўтваральнымі сродкамі, з’яўляюцца адзінкавымі ў паэзіі М. Скоблы. Гэта, напрыклад, лексема *начніца* – ‘начная зорка’ [5, с. 382].

Узляцець, пралунаць, нібы птах, / Каб не бачылі нават начніцы, / Так высокая, нязмушана так, / Як магло да сканання прысніцца... [2, с. 2].

Трэба адзначыць, што аўтар умела карыстаецца сродкамі народна-дыялектнай мовы. Выкарыстаныя паэтам дыялектызмы ўзмацняюць мастацкую выразнасць яго вершаў, падкрэсліваюць індывідуальны стыль мастака слова.

Міхась Скобла ў сваіх вершах даволі часта звяртаецца і да ўстарэлай лексікі як да сродку выразнасці мастацкай мовы. Устарэлыя словы надаюць яго паэтычнай мове ўзвышанае, святочнае гучанне:

Лес яловы задушна сапе, / Дзе гайсаюць нячысцікі збродняй... / Ён пярун выклікаў на сябе, / Каб успыхнуць адчайнай паходняй! [3, с. 4].

Паходня – ‘пераносная свяцільня ў выглядзе ліхтара на доўгай палцы або намотанага на канец палкі прасмоленага пакулля; факел’ [5, с. 456];

З небам радніцца – зайздросная доля. / Бераг наструніўся – не падыходзь. / Возера свеціцца, як жырандоля, / Што апусціў / У дуброву / Гасподзь [4, с. 3].

Жырандоля – ‘вялікі фігурны падсвечнік для некалькіх свечак’ [5, с. 202];

Накідвае лёс трапяткое ласо. / Вайна. Прышпітальная світа / І сябра, як шэйха, пісаў Пікасо – / Чало, як чалмою, спавіта [4, с. 5].

Чало – ‘лоб’ [5, с. 742];

У пелюснях сонцазаходу / Зялёная пушча згарае, / І рэкі, – зірніце на ману, – / Яны адпаўзаюць з айчыны [3, с. 8].

Мапа – ‘геаграфічная карта’ [5, с. 333];

Верш няўзнак становіцца маленнем. / Верш, нібы ружанец, не парвеіш. / Верш – тастамант прышлым пакаленням. / Верш – як галаснік у проймах веж [4, с. 13].

Тастамант – ‘завяшчанне’ [5, с. 655];

Як збрыдне і духу, і вуху / Знікчэмнелы, пошасны свет, -- / Пад соснамі на медавуху / У бортнікі пойдзе паэт [4, с. 29].

Бортнік – ‘той, хто займаецца бортніцтвам; пчаляр’ [5, с. 92];

Сонца долу вызірне вясёла / І ўсіх дбайна навучае грамаце – / Піша залатым пяром касцёла, Абмакнуўшы ў хмарах, / Бы ў атраманце [4, с. 16].

Атрамант – тое, што і чарніла [5, с. 72].

Выкарыстаныя аўтарам архаізмы *паходня, жырандоля, чало, мапа, тастамант, бортнік, атрамант* адносяцца да пасіўнай лексікі і маюць адпаведнікі-сінонімы ў сучаснай беларускай мове. Яны арганічна ўплятаюцца ў моўную тканіну вершаў і ствараюць урачыста-ўзнёслы настрой у яго паэтычных творах.

На падставе прааналізаванага матэрыялу можна зрабіць вывад, што характэрнымі асаблівасцямі моватворчасці Міхася Скоблы з’яўляецца ўмелае і прадуманае выкарыстанне індывідуальна-аўтарскіх неалагізмаў, сродкаў народна-дыялектнай мовы і ўстарэлай лексікі. Дзякуючы гэтым моўным адзінкам, яго паэтычная мова набывае вобразнасць і непаўторнасць.

Спіс выкарыстаных крыніц

- 1 Скобла, М. Вечны Зніч / М. Скобла // Беларуская Інтэрнэт-Бібліятэка [Электронны рэсурс]. – 2014. – Рэжым доступу : http://kamunikat.org/usie_knihi.html?pubid=9949. – Дата доступу : 01.04.2015.
- 2 Скобла, М. Вочы Савы / М. Скобла // Беларуская Інтэрнэт-Бібліятэка [Электронны рэсурс]. – 2014. – Рэжым доступу : http://kamunikat.org/usie_knihi.html?pubid=9951. – Дата доступу : 01.04.2015.
- 3 Скобла, М. Нашэсце Поўні / М. Скобла // Беларуская Інтэрнэт-Бібліятэка [Электронны рэсурс]. – 2014. – Рэжым доступу : http://kamunikat.org/usie_knihi.html?pubid=9953. – Дата доступу : 01.04.2015.

4 Скобла, М. Акро для матылькоў / М. Скобла // Беларуская Інтэрнэт-Бібліятэка [Электронны рэсурс]. – 2014. – Рэжым доступу : http://kamunikat.org/usie_knihi.html?pubid=9954. – Дата доступу : 01.04.2015.

5 Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65000 слоў / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 3-е выд. – Мінск : БелЭн, 2002. – 784 с.